

Üniversite Yayıncılığı ve Muallim Doktor Besim Ömer Bey

University Publications and Prof.Dr.med. Besim Ömer Bey

Besim Ömer, *Çocuk Büyütmek*, yay.haz. Haluk Perk, İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi yay., 2019, (ciltli, 23,5x31,5 cm., 123 s., tıpkıbasım, çeviriyazı, sadeleştirme, şekil, dizin)
ISBN 978-605-80777-0-6

Doktor Besim Ömer Paşa, *Doğururken ve Doğurduktan Sonra (H. 1320/M. 1902-1903)*, yay.haz. Türkmen Törel, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi yay., 2014 (21x30 cm., x+307 s., tıpkıbasım [147 s.], çeviriyazı) ISBN 978-975-441-424-0

Şeref Etker¹

¹Dr., İstanbul, Türkiye

ORCID: Ş. E. 0000-0001-6966-8816

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Şeref Etker,

İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: serefetker@gmail.com

Başvuru/Submitted: 26.01.2021 • **Kabul/Accepted:** 14.05.2021 • **Online yayın / Published online:** 05.07.2021

Atıf/Citation: Etker, Şeref. "Üniversite Yayıncılığı ve Muallim Doktor Besim Ömer Bey" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 2 (2021): 371-384.
<https://doi.org/10.26650/oba.868510>

I. Çocuk Büyütmek

Tabip Kolağası Besim Ömer Efendi, *Exposition Universelle* olarak tanınan uluslararası serginin açıldığı 1889 yılında Paris’de eğitim görmektedir.¹ Aynı tarihlerde, tütün karşıtlarının yine Paris’de toplanan kongresine (*Congrès international contre l’Abus de Tabac*) katılır ve organizasyonun başkan yardımcılığını yapar. Kongrede “Tütün ve İstanbul yangınları” (*Le Tabac et l’Incendie à Constantinople*)² ve “Türkiye’de tütün kullanımı” (*Le Nicotisme en Turquie*)³ konularında iki konuşma yapan Besim Ömer (Akalin), yurda dönüşünde çocuk bakımı ve halk sağlığına ilişkin kitaplar yayımlayacaktır.⁴ Bunlardan biri *Çocuk Büyütmek*’dir.

Dr. Besim Ömer’in *Çocuk Büyütmek* kitabının elyazması bulunarak tıpkıbasımı, dilçi çevirisi ve sadeleştirilmiş metniyle birlikte yeni bir basımı yapılmıştır. Yazmalara özgü bibliyografik künyesi verilmemiş olmakla birlikte, tıpkıbasımının bire bir (1:1) ölçeğinde yapıldığını varsayabiliriz. Yeni basımın girişinde, Besim Ömer Akalin’ın *Çocuk Büyütmek* adlı (kayıp) kitabının yazılışıyla ilgili bir anısı aktarılmıştır. Bunun dışında elimizdeki yayının hazırlanışı, çeviri ve sadeleştirme yöntemi konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Örneğin, tıbbi metinlerde ırzâ veya ırza‘ (emzirme; ırzahane: kreş) yazımı kullanılmakta iken,⁵ bu çeviride neden **ırza‘** yazımının seçildiği anlaşılammaktadır.⁶

- 1 Kolağası rütbesindeki subaylara ‘Efendi’ denilmektedir. Dönemin Fransızca yayınlarda ise Dr. Besim Ömer’in unvanı ‘Bey’dir [Tabip Kolağası: *médecin-major de deuxième classe*]. Uluslararası Paris Sergisi ve İbrahim Edhem’in (Dirvana) sergi izlenimleri için, bkz. *1889 Paris Umûmî Sergisi*, ed. Fahrettin Gün, yay. haz. Akile Çelik (İstanbul, TBMM Saraylar Dairesi Başkanlığı, 2010).
- 2 Société française contre l’Abus du Tabac, [Le Premier] *Congrès international contre l’Abus du Tabac* [Paris, 8 - 11 Juillet 1889] (Paris, Félix Alcan, 1890), 46-47. M. Omer-Bey, (médecin-major, professeur à la Faculté de Médecine de Constantinople), “Le Tabac et l’Incendie à Constantinople”: *Après une description poétique de Constantinople, l’honorable Vice-Président (M. le Dr. Bessim Omer Bey), décrit la terreur qui parcourt la ville à l’annonce d’un incendie, qui prend presque toujours une extension considérable: “Lemotincendie, dit-il, à Constantinople, presque tous les malheurs pour la population, et le cri ‘Janghen [Yangin] var’ (au feu) est un cri terrifiant, qui fait trembler les plus courageux comme l’annonce d’un châtement d’Allah !” Le plus souvent les causes premières du fléau dévastateur est une cigarette allumée, jetée imprudemment par les fenêtres et tombée entre les planches qui couvrent l’extérieur des maisons construites complètement en bois, ou bien encore des chibouks et des narghilés renversés sur les tapis et sur les planchers. Le Dr. Bessim Omer explique comment se pratique la contrebande en Turquie, les maux qui en résultent, les crime qui en sont la conséquence. Il termine en ces termes sa communication fort intéressante: “Ce n’est pas par la répression qu’on arrivera à débarrasser le monde de l’usage immodéré du tabac et, par conséquent, de la contrebande: la douceur et la persuasion viendront plus facilement à bout: c’est donc ici que commence le rôle de la noble Société contre l’abus du tabac, en agissant particulièrement sur l’intelligence de l’enfant aux premières heures de la culture qu’elle reçoit par la famille et par l’école communale.”*
- 3 Bessim Omer, “Le Nicotisme en Turquie,” *Journal de la Société contre l’Abus du Tabac* 18, 1 (janvier 1894): 18-20; 18, 2 (février 1894): 38-41; 18, 3 (mars 1894): 60-64.
- 4 Dr. Besim Ömer, 1889’da Paris’de Hôtel-Dieu hastanesinde toplanan uluslararası Hipnotizma Kongresine de katılmıştır, bkz. *Premier Congrès international de l’Hypnotisme expérimental et thérapeutique, tenu à l’Hôtel-Dieu de Paris, du 8 au 12 Août 1889*, ed. Edgar Bérillon (Paris: Octave Doin, 1889), 19 (Membres adhérents). Ayrıca bkz., dn. 33.
- 5 Krş., H. Nil Sarı, A. Iraz Savun, “Türk Tarihinde Acizlerin Korunmasına Kısa Bir Bakış II; Kimsesiz Süt Çocuklarının Örnek Yuvası ‘Dârü’l Irzâ’,” *Tıp Tarihi Araştırmaları* 5 (1993): 34-51; Hürü Sağlam Tekir, “Osmanlıda Kimsesiz ve Yoksul Çocuklara Anne Şefkati: Irzahane,” *History Studies* 12, 6 (Aralık 2020): 3127-3146.
- 6 Sağlık Bilimleri Üniversitesi’nin yeni bir yayınında ise, Dr. Besim Ömer’in eserleri arasındaki *Darülâceze*

Çocuk Büyütmek kitapçığının 1889-1894 tarihleri arasında yazılmış olabileceği önerilmektedir.⁷ Besim Ömer elyazmasında, katıldığı *Exposition universelle* için ‘iki sene evvel küşad edilen sergi’ dedikten sonra (s. 20), ‘1890 sene-i miladiyesinde Paris’de küşad olunan sergi-yi umumi’ye (s. 55) değinerek ‘risaleciğinin’ yazılış tarihini 1892 olarak vermiş olmaktadır. Dr. Besim Ömer’in Paris’den 1891 yılı sonunda dönmüş ve “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye [Askeri Tıbbiye] Fenn-i Vilade Muallimi [Doğum Bilgisi/Obstetrik Profesörü]” olarak atanmış olması bu tarihlendirmeyi desteklemektedir.

Dr BESSIM ÖMER BEY.

Besim Ömer Akalın (Paris, 1889)⁸

Çocuk Büyütmek yazması değerlendirilirken öncelikle belirtilmesi gereken metnin bir çeviri olduğudur. Besim Ömer, Fransız hekimler Dr. Alfred P.V. Auvard (1855-1942) ve Dr. Henri Pingat (1862-1917) tarafından hazırlanan *Considérations sur l’Hygiène infantile ancienne et moderne (Maillot, Berceau et Biberon à travers les Âges)*⁹ adlı kitabı eklerle Türkçeye çevirmiştir. Yazmanın tam başlığı: *Çocuk Büyütmek (Kadimden Beri Müstamel Kundak ve Beşik ile Emzik Şişelerine Dair [Musavver Risale])* olup, Auvard ile Pingat’ın anılan kitabının başlığından uyarlanmıştır. Besim Ömer Bey’in çeviriye katkısı birkaç paragraf ve çizim olmuştur.¹⁰ Yeni yayımın girişinde, “Alfred [Auvard] ve Pingat’ın *Eski*

İrzâhanesi (İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1319) kitabının adında ırzâ yazımı görülmektedir, bkz. Besim Ömer, *Nevsâl-i Âfiyet*, c. I, yay.haz. Ahmet Zeki İzgöer (İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi yay, 2020), xxiii # 38.

7 Nil Sarı, “Besim Ömer Paşa’nın ‘Çocuk Büyütmek, Eskiden Beri Kullanılan Kundak, Beşik ve Emzik Şişelerine Dair Resimli Kitapçık’ İsimli El Yazması,” Besim Ömer, *Çocuk Büyütmek*, yay.haz. Haluk Perk (İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi yay., 2019) içinde, 6-11.

8 *Congrès international contre l’Abus du Tabac* (Paris: Félix Alcan, 1890), 54 (çizim: W. Baird).

9 Alfred Auvard ve Henri Pingat, *Considérations sur l’Hygiène infantile ancienne et moderne (Maillot, Berceau et Biberon à travers les Âges)* (Paris: G. Rongier & Cie, 1889), 76 p., 1 vignette, 85 fig.

10 Dr. Besim Ömer Akalın’ın daha sonra *Çocuk Büyütmek* adıyla yayımladığı iki kitap içerik olarak elyazmasından

ve *Modern Çocuk Sağlığı (Hygiène infantile ancienne et moderne)* isimli risalelerden yararlandığını [Besim Ömer] kendisi bildiriyor” denilmiş olması (s. 8),¹¹ Besim Ömer’in hazırladığı resimli kitapçığın Auvard ve Pingat’nin adigeçen kitaplarıyla karşılaştırılmaması olduğunu düşündürmektedir. İrdelendiğinde, *Çocuk Büyütmek* adlı kitabın elyazmasında Türkiye’den verilen örneklerin bile Auvard ve Pingat’nin kitabından alındığı görülecektir:

Auvert & Pingat, s. 8-9

“*Dans la Turquie d’Asie les musulmans, par exemple, enveloppent fortement l’enfant depuis les pieds jusqu’au cou avec un long bandage de deux à trois mètres: ils appliquent les bras le long du corps. Plusieurs fois par jour on enlève cet appareil pour les soins de propreté, mais on se hâte vite de le remettre. Parfois la constriction du petit corps est si grande que la face est toute cyanosée, indice certain d’une certaine gêne de circulation. Les musulmans ne s’en effrayent pas, désirant un certaine constriction afin que leurs enfants deviennent raides et droits ‘comme des bougies’, a-t-on dit justement.*”

Çocuk Büyütmek, Yazma, s. 15 [106]

“Anadolu’da çocuklar iki-üç metre uzunluğunda bir bez ile boyundan ayaklara kadar sarılır ve kollar vücuda bitişdirilir. Günde birçok defalar li-ecli’t-tathîr kundak çözülür ise de hemân der-akab yine bağlanır. Bazen çocuk o kadar ziyâde sarılır ki, yüzü ihtinâk alâmeti olmak üzere mavileşir ise de ebeveyn bundan aslâ telâş etmezler. Zirâ çocuklarının ‘mum gibi doğru’ olmasını arzû ederler.”

Auvert & Pingat, s. 41-42

“*Le berceau turc, par exemple, est un berceau oscillant, peu élevé. Ce qu’il y a de curieux, c’est que toujours il est percé d’un trou où s’adapte un vase dans lequel tombent les déjections.*” (fig. 38. Berceau turc)

Çocuk Büyütmek, Yazma, s. 61 [60]

“Ez-cümle Türk beşiği sallantılı ve az mürtefi‘ olmağla berâber, asıl tuhafı dâima altının delikli olması ve buradan bir oturak sarkmasıdır.” (s. 63 [58] Şekil 47. İstanbul’da beynelahlı müstamel beşik.)¹²

farklıdır: Besim Ömer Paşa, *Çocuk Büyütmek* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320/1904) 116 s.; Doktor Besim Ömer, *Çocuk Büyütmek* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, Yeni Matbaa, 1341/1925), 226 s. Bkz. dn.19.

11 “Risalenin mehazı: 1889 senesi Paris Umumi Sergisini ziyaretimde ahz eylediğim notlar ve vilayat-ı şahaneden mevrud malumat ve M. [Gustave-Joseph] Witkowski’nin Tarih-i Viladat [*Histoire des Accouchements chez tous les Peuples*, 1887] ve Dr. [Paul] Eram’ın Şark’da Viladat [*Quelques Considérations pratiques sur les Accouchements en Orient*, 1860] nam kitabları ile Mrs. Auvard et Pingat ismindeki zevatin risalesidir.” *Sihhatnûma-i Nevzatdan Kundak-Beşik-Emzik*, tab’-ı evvel (İstanbul, Alem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekası, 1312/1896), 4. Besim Ömer, ayrıca Jules Rouvier’nin ‘*Première enfance*’ (sic) [*Hygiène de la première Enfance*, 1889] adlı kitabını da kaynak göstermiştir (s. 73).

12 Besim Ömer, ‘Milli beşiğimiz’ hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştır: “‘Habishane-i etfal’den başka bir şey olmayan ve çok defa tahtakehlesi [tahtakurusu, beşik biti], pîre ve sair muziyata karargah olan beşiklerimizin bütün fenalıklarını uzun uzadıya sayub dökemiyeceğiz; zaten dar ve pek alçak olan bu beşiklerde çocuğun üzeri

Besim Ömer'in katkıları

Dr. Besim Ömer'in Auvard ve Pingat'den yaptığı çeviriye katkıları önemli ve özgündür. Bu bölümlerin üzerinde ayrıca durulması gerekir:

(i) “İstanbul’da kullanılmakta olan kundak takımı” Kundak bölümünün sonuna eklenmiştir (Yazma, s. 28-34 [85-97]). Çizim için boşluklar bırakılmıştır; çizim yoktur.

(ii) “Her ne kadar Doktor [Paul] Eram’ın sözlerini mâzî-yi nakli sigalarıyla nakletmiş isek de yine tabib-i mumâileyhi tasdikân biz de şunu ilave edelim ki: Amasya ve civarında öllükçülerin satmakta oldukları öllük...” (Yazma, s. 49-52 [69-72]).

(iii) “Memalik-i şahane’de orta halde ailelere mensub kadınlar çocuklarına ya bizzât meme verirler veyahud emzik ile emzirirler. Si‘a-i halde olanlar ise südnine tedârik eylerler. Kur‘ân-ı azîmü’ş-şân’da Süre-i Bakara’da... (Yazma, s. 81-82 [39-40]).

(iv) Besim Ömer’in ‘Emzik’ bölümünün sonuna (yazma, s. 89-99 [23-32]) yaptığı ekin kaynağını, yine 1892 yılında, “Emzirme’ nâmıyla yazdığımız bir makale” olarak göstermektedir (Yazma, s. 94 [27]).¹³

Ayrıca, “Tekne biçimindeki eski beşikler bizim köylerimizde bile görülmektedir” (Yazma, s. 53-54 [67-68]), gibi tek cümlelik katkıları vardır. Benzer katkılara diğer baskılarda da yer verilmiştir: örneğin, “Bizde bazı ailelerin kullandıkları ve ‘faska’ namını verdikleri bağı kullanmamalıdır; çünkü, karnı, göğsün aşağısını ezüb sıkışdırır.”¹⁴

Çizim katkıları

Çocuk Büyütmek,

Yazma:

s. 50 [71] Şekil 29 : Amasya ve civarında müstamel uğursuz beşik.

s. 64 [57] Şekil 48: Tahta salıncak.¹⁵

Şekil 49: İstanbul’da müstamel sübek.¹⁶

sımsıkı sarılab örtülür, beşiğin direği üstüne bir yorgan atılır... Bir de bizim beşiklerde mini mini “bağırdak” namını alan bitmez tükenmez bağlarla sarılır ki, bu sarılma hep beşiğin ziyade sallanışında çocuğun düşmemesi ve bir de ayaklarının hareketile mahud ‘sübek’in yerinden oynamaması içündür. İnsaf etmeliyiz, böyle bir beşik mezar ve ‘darülbevar’ [cehennem] tavsifinden başka neye layıkdır ?” *Çocuk Büyütmek*, 1320/1904, s. 39-41 (Şekil 42).

13 Doktor Besim Ömer, “Emzirme (Irza‘-i Sinai) ve Emzirme Şişeleri,” *Servet-i Fünun* 57 (2 Nisan 1308/14 Nisan 1892): 68-72 (*Emzirme*, Konstantiniyye [İstanbul], Matbaa-i Ahmed İhsan, 1309/1893, 9x12 cm., 32 s.). Ayrıca, Doktor Besim Ömer, “Meme Virme,” *Servet-i Fünun* 66 (4 Haziran 1308/16 Haziran 1892): 215, 218-219.

14 Besim Ömer, *Çocuk Büyütmek*, 1320/1904, 32.

15 ‘Salıncak : Berceau turc suspendu,’ *Sıhhatnûma-i Nevzatdan Kundak-Beşik-Emzik*, 28 (Şekil 31).

16 Yeni basımın girişinde “*Sıhhatnûma-i Nevzatdan* isimli baskı kitabın yazıları ve resimleri el yazması *Çocuk Büyütmek* kitabından yer yer farklılık göster[diği]” belirtilmiş, fakat yalnız resimlerden örnekler verilmiştir (s.

s. 65 [56] Şekil 50: Asma Osmanlı Beşiği.¹⁷

s. 74 [47] Şekil 67: İstanbul'da müstamel çocuk arabası.

Şekil 68 : İstanbul'da müstamel çocuk iskemlesi.

‘Gurrenden mamul desti’ : Çocuk Büyütmek’de çeviri hataları

Çocuk Büyütmek adlı yazmanın diliçi çevirisinde yazım hataları, eksik/yanlış okumalar ve yakıştırmalar görülmektedir. Girişteki ‘çocuk yetiştirme fenni ve sanatı (püer-i kültür)’ biçiminde yazılan tanıma bakılırsa Fransızca *puériculture* teriminin anlamı olmayan bir Osmanlıca tamlamaya dönüştüğü görülür (s. 12).¹⁸ Besim Ömer ‘çocuk büyütmek (yetiştirmek)’ terimini *püerikültür* karşılığında kullanmıştır.¹⁹

Yazma :

s. 5 [116] devam-ı ömr ü izdiyad-ı hayriyeyi... cümlesinde aşağıda köşeli parantez içinde verilen cümle çevirilmemiştir.

Doğrusu: devam-ı ömr ü izdiyad-ı [şevket ü şan-ı hazret-i mülükane hakkında varid-i zeban-ı bendeganem olan davat-ı] hayriye-i... olmalıdır.

9-11). Besim Ömer’in bu metne katkılarından biri ‘Türk beşiği’ ve sübek konusundadır: “Alçak beşikle ayaklı beşik arasında diğer neviler de bulunur ki, şekil ve hacmi pek muhtelifdir. Evvel-emirde, bu meyanda İstanbul’da kullanılıb sallantılı ve az mürteli olan ve Avrupalılar nezdinde ‘Türk beşiği’ ismile maruf bulunan, tahtadan, az çok kafesli ve altından delikli beşiği zikrederiz. Bunların tezyinat cihetile envayı vardır. Her yerde müstamel alçak beşiklerle İstanbul’da kullanılan beşiklerin farkı: alt tarafda çocuğun kıcı tesadüf edecek mahalde ‘beşik oturağı’nın müruruna mahsus müdevver bir delik bulunmasıdır. Bu nevi beşiklerin mütemmimatından olan ve bir ucu lazımlığa diğer ucu da çocuğun uzv-ı tenasülüne tatbik olunan ‘sübek’ isminde zükür ve inas için muhtelif boruların bu sırada zikrini münasib gördüm. Sübekler sırcadan yahud tahtadan satılmakta ise de tahta nevi bevl ile temasa geldikde pek fena kokduğundan nadiren kullanılır. Bazen sübek yerine portakal, limon, taflan yaprakları gibi katı yapraklar istimal ediyorlar; sübeklerin bir ucunu uzv-ı tenasüle yerleşdirdikten, diğer ucunu da oturağın içerüsüne soktukdan sonra, düşmemek üzere, çocuğun kasıkları üzerine ‘diz yastığı’ namında küçük yastık koymak ve ayakları ile kollarını beşiğin yanlarına merbut ‘bağrdak’ denilen uçları deneikli bağlarla sınımsıkı sarub bağlamak da meri olan adatandır.” *Sihhatnüma-i Nevzatdan Kundak-Beşik-Emzik*, 31-33.

- 17 Krş. ‘İstanbul’da müstamel bir nevi beşik : Berceau turc perfectionné’, *Sihhatnüma-i Nevzatdan Kundak-Beşik-Emzik*, 33 (Şekil 48).
- 18 Dr. Besim Ömer, *Anne Olacaklara ve Annelere: Çocuk Yetiştirmek - Püerikültür* (İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1930); Dr. Besim Ömer Akalın, *Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı ? 2. Püerikültür: Sağlam Çocuk-Sağlam Nesil-Sağlam İrk* (İstanbul, Ahmet İhsan Basımevi, 1939). Ayrıca, İhsan Hilmi Alantar, *Püerikültür: Ferdi ve İctimai Çocuk Hıfzıssıhhası* (1931); *Püerikültür: Tek Tek ve Toplu Çocuk Hijyeni* (1938); *Püerikültür: Kişisel ve Sosyal Çocuk Sağlığı Bilgisi* (1944, 1949).
- 19 “Bu son günlerde Paris Mekteb-i Tıbbiyesinin en büyük hocalarından [Adolphe] Pinard’ın kızlar mektebinde okuduğu *Çocuk Büyütmek Dersleri [Éducation morale et pratique dans les Écoles de filles ; La Puériculture du premier Age, parle Dr.A. Pinard, Paris, A. Colin, 1904]*...” Besim Ömer Paşa, *Çocuk Büyütmek* (İstanbul, 1320/1904) 3. Dr. Besim Ömer Akalın, *Çocuk Büyütmek* adıyla yayımladığı kitapların çeviri olduğunu açıklamaktadır: “1902-1903 yılında Paris’te hemen ilk defa olarak Tıp Fakültesi Doğum Seririyatı Profesörü hocam Pinard, ilk defa kız mektebinde püerikültüre dair konferanslar vermişti. Bu konferanslar 1904 tarihinde kitap suretinde çıkarıldı. Ben de hemen otuz yıl evvel bu kitabı tercüme edip *Çocuk Büyütmek* adile ve memleketimize ait bazı şekiller ve resimler ilavesi bastırdım. Kitabın iki basısı vardır.” Besim Ömer Akalın, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır* (İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi, 1936), ekleme [s. i].

s. 3 [118] tatbik-i hareket olunacağına : **olacağına**

tevakki ve tahaffuz-ı tedâvîye tevessülünden akdem ü evla idüğü:
tevakki ve tahaffuz tedâvîye tevessülünden akdem ve evla idüğü

s. 14 [107] sıkça sarılır : **sıkıca** sarılır

s. 16 [105] alıkonularak : **alına konularak...**

s. 25 [96] Kundak ayakları çok taşıdığından vücudun kısm-ı esfelini yeniden sarmak üzere...
Doğrusu: Kundak ayakları çok **taşıdığına**...
(*Les langes dépassant de beaucoup les pieds...* Auvert & Pingat, s. 18.)

s. 35 [98] mecbur kılınmış : mecbur **kılmış**

s. 49 [72] beşik de sivrilmekte imiş. Doğrusu: **büyüdülmekte** imiş.

Çeviri ve Sadeleştirme

s. 64 [57] Şekil 49. İstanbul'da müstamel beşik.

Doğrusu: İstanbul'da müstamel **sübek** !

(Çizimde beşik değil, kundaklı erkek ve kız bebekler için kullanılan iki sübek/sibek ve bir lazımlık/oturak görülmektedir.)

s. 65 [56] kepek yolu massederek

Doğrusu: kepek **bevli** massederek

s. 68 [53] ebeveyn çocuklarını neharen burada bırakır.

Sadeleştirme: Anne ve baba çocuklarını geceleyin burada bırakır.

Doğrusu: Anne-babalar çocuklarını **gündüz** burada bırakır.

s. 75 [75] cidayet : **ciyadet**

s. 85 [36] fi yevmina haza kullanıldığı kadar bir zaman istimal olmamışdır.

Doğrusu: fi yevmina haza kullanıldığı kadar **hiçbir** zaman istimal olmamışdır.

s. 88 [33] serli : **sırlı**

s. 88 [33] (Şekil 90, s. 86[35]) Çeviri ve sadeleştirme: gurrenden mamul desti²⁰

Doğrusu : **gre**'den mamul desti (gre, Fr. *grès*, kumtaşı; *pot de grès*).²¹

20 Gurre (Ar. i), anne rahmindeki çocuğun (cenin) düşürülmesinden dolayı ödenmesi gereken tazminat; atın alınındaki beyazlık; bir şeyin başlangıcı ve göze ilk çarpan kısmı; bir şeyin en iyisi, en değerlisi; yüzdeki güzellik ve parlaklık; beyaz köle ve cariye gibi manalara gelir, bkz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul, 1996) 211-212 (Muhsin Koçak).

21 *Sıhhatnüma-i Nevzatdan Kundak-Beşik-Emzik* kitabında aynı emzik için (s. 57, Şekil 104) "Çokdanberi

s. 94 [27] temiz alınması. Doğrusu: **temizlenmesi**

s. 98 [23] ırk ve neslimin... **neslimizin**

Yanlış okunan Fransızca isimler

Özel isimler, kontrol edilmeden, yanlış transkripsiyonlarla verilmiştir.

s. 11 Sokslet cihazı: **Soxhlet** cihazı [Soxhletkocher]

Yazma :

s. 21 [100], De Clauze : **Vaucluse**

s. 22 [99] Turenne: **Touraine**; Lanne : **Aine** (l'Aine)

s. 24 [97] bürüle: **bouretlet**

s. 40 [81] Butuküdü kadın: **Butocudos**

s: 54 [67] Bonnes: **Beaune**

s. 60 [61] Saint-Paul de Lyon: **Saint-Pol-de-Léon**

s. 72 [49] Yvon: **Yonne**

Sadeleştirme hataları

s. 9 (Şekil) Çocuk arabası : İstanbul'da beynelahali müstamel çocuk arabası²²

Yazma :

s. 1 [120]

Çeviri: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Fenn-i Vilâde Mu'allimi... Doktor Kolağası Besim Ömer Kulları

Sadeleştirme: Mekteb-i Tıbbiye Kadın Doğum Hocası... Dr. Besim Ömer²³

Doğrusu: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Doğum Bilgisi **Profesörü**... Doktor Kolağası Besim Ömer **Kulları**

s. 4 [117] Çeviri: sâye-i inâyet-vâye-i cihânânîde Paris'e i'zâm buyurulduğundan... :

Sadeleştirme: II. Abdülhamid tarafından Paris'e gönderilmiştim.

s. 11 [110] Çeviri: ilk insanlar çocuklarını... bırakmalı idiler.

çocukların ırzında müstamel *porselen* kablâr" altyazısı vardır.

22 *Şihâtümâ-i Nevzatdan Kundak-Besik-Emzik*, 45, Şekil 78.

23 Başka yerde, okul adı verilmeden: '1891 yılında İstanbul'a dönünce Serfiriyât-ı Vilâdiye (Doğum Kliniği) muallimi (profesör) oldu' (Giriş, s. 12).

Sadeleştirme: **brakmadılar**

s. 33 [88] Çeviri: azasını zabt edemeyen çocuğu...

Sadeleştirme: organlarını kontrol edemeyen

Doğrusu: kol ve bacaklarını (ekstremitelerini)

s. 48 [73] Kabail: topluluklar. Doğrusu: kabileler

s. 51 [70] Çeviri: Uğur beşiğin üstünde olan ufki direkdir.

Sadeleştirme: Uğur beşiğin üzerinde olan **yatay** uzun sopadır. (ufki: yatay eksik)

s. 94 [27] Çeviri: uzvi tohumlar...

Sadeleştirme: organizmalar... doğrusu: **mikro-organizmalar**

s. 95 [26] Çeviri: zeytuni bir şekilde olan şişenin

Sadeleştirme: zeytin rengindeki bir şişenin...

Doğrusu: zeytin **biçiminde** olan bir şişenin

s. 96 [25] Çeviri: meme başlarındaki sū-i teşekkülde

Sadeleştirme: meme ucunun emzirmeye uygun olmayışı...

Doğrusu: memebaşlarındaki yapı bozuklukları (malformasyon)

s. 97 [24] Çeviri: hammâm-ı maride.

Sadeleştirme: man (?) banyosunda.²⁴

Doğrusu: **mari** banyosu, benmari (bain-marie)

Besim Ömer'in yanlışları

Yazma:

s. 75-76 [46-45]

Çeviri: ebeveynin kurtulmasını arzu eylediği çocukları

Sadeleştirme: anne ve babanın kurtulmasını arzu ettikleri çocukları

Doğrusu: ebeveynin kurtulmak veya def etmek istediği çocukları

(*des enfants dont les parents voulaient se défaire* Auvert & Pingat, s. 58).²⁵

24 İndekse de 'man banyosu' (s. 18) olarak geçen isim, girişte benmari (hammam-ı mariyye) biçiminde yazılmıştır (s. 11, resim). Kitapta bu cihazın adı için – biri yanlış – üç farklı yazım vardır.

25 Besim Ömer bu cümleyi *Sıhhatnüma-i Nevzatdan Kundak-Beşik-Emzik* adlı kitabında düzeltmiştir: "Kadından ve erkekden bazı kimseler var idi ki, *ebeveynin başlarından atmak istedikleri çocukları* toplayarak bir ücret mukabilinde civardaki hastahaneye veya sütinelere getirirlerdi" (s. 42).

s. 63 [58]

Varek otu

Doğrusu: Fr. Varech (*Fucus vesiculosus* L.) denizyosunu, kahverengi algler.

s. 13 [108]

Besim Ömer'in bir tarih hatası: "Bartholin nâm zât on beşinci asr-ı milâdîde neşreylediği bir kitabda..."

Besim Ömer'in alıntı yaptığı hekim Thomas Bartholin (1616-1680) 15. yüzyılda değil, 17. yüzyılda yaşamıştır.

Ve unutulmuş dipnotlar

Giriş metninde 6 dipnot olduğu halde, 6. dipnotun metni yoktur (s. 14). Yazmanın çeviri ve sadeleştirme metinlerinde 4 ile 45'e arasında numaralandırılmış dipnotlar olduğu halde,²⁶ kitapta hiçbirine ait açıklama yapılmamıştır.

II. Doğururken ve Doğurduktan Sonra

Dr. Besim Ömer Akalın'ın *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* adlı kitabının yeni yayımının başlığında basım tarihine **Hicri 1320 / Miladi 1902-1903** olarak yer verilmiştir. Buna karşılık, kitabın tanıtımının yapıldığı İkinci Bölümde: "*Doğururken ve Doğurduktan Sonra* adlı eser Besim Ömer (Akalın) Paşa tarafından yazılmış ve 6 Ekim 1904 tarihinde İstanbul'da Ahmed İhsan Matbaası'nda yayınlanmıştır" bilgisi verildikten sonra, günümüzün "Tıp doktorları 1904 tarihinde yazılan bu eseri..." incelemeye çağırılmaktadır. Böylece, kitabın orijinalindeki 1320 tarihinin Hicri değil, Rumi olduğu anlaşılabilir, kitabın başlığındaki tarih düzeltilmiş olmaktadır.²⁷ Kitabın (1.) basımı için verilen izin belgesi de 16 Nisan 1904 tarihini taşımaktadır.²⁸

Çeviriyazısı hazırlanan *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* için verilen bibliyografik bilgi şöyledir: "Eserin girişinde yer alan ilk 3 sayfa numaralandırılmamıştır. Bunlar eserin kapak sayfalarıdır. Daha sonra eser 1. sayfadan başlayarak numaralandırılmıştır. **Toplam 144 sayfadır**". Ayrıca, çevirinin kitabın "yeşil bir cild ile kaplanmış olup, cild kapağında da eserin ve yazarın ismi bulunan" bir kopyasından yapıldığı belirtilmiştir (s. 6). Ne var ki, bu

26 Yazma, 15, dn 4 (çeviri ve sadeleştirme: *Turpin*); 45 [76], dn 15 (çeviri ve sadeleştirme: *Virjini Tarihi*); 46 [75], dn 17 (sadeleştirilme: *Chateaubriand Amerika'ya dair yazdığı seyahatnamesinde*); 46 [75], dn 19 (çeviri: *Tesalya*); 47 [74], dn 20 (sadeleştirme: *Fonssagrives*); 53 [68], dn 24 (sadeleştirme: *Merkür*); 80 [41], dn 34 (sadeleştirme: *Demosten*); 84 [37] dn 37 (sadeleştirme: *Gaulois*); 89 [32], şekil 99, dn 43 (*Mathieu*); 89 [32], şekil 101, dn 45 (*Robert*).

27 Kitabın tam künyesi: Besim Ömer Akalın, *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* (İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320 [1904]), [iv+] 160 s : resim, tablo; 14x20 cm. (EHT, ön ve arka kapak resmi mevcuttur) [Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü 2955 SÖ 1320].

28 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT 797, 77. 13 Nisan 1320/10 Safer 1322.

kitabın orijinali 160 sayfadır ve yayımlanan çeviri metninde 144 ile 160. arasındaki sayfalar eksiktir. Çeviriyazıyı hazırlayan(lar) kitabın künyesini kontrol etmedikleri gibi, ellerindeki kopyada son formanın eksik olduğunu da fark etmemişlerdir !

Doğururken ve Doğurduktan Sonra kitabının çevirilmeyen bölümleri:

[12. Bölüm] **Çocuğu Memeden Kesmek** (s. 149-151)

[13. Bölüm] **Anadan Doğma Zayıflık** (s. 152-157)

Yeni yayının başındaki kısa sunuşta, “Bu eser, sadece tıp tarihi alanında çalışanlar için değil, aynı zamanda Kadın [Hastalıkları ve] Doğum sahasında çalışanlar için de önemli bir kaynak teşkil edecektir” denilirken, kitabın yenidoğan ve çocuk sağlığıyla olan ilgisi gözardı edilmiştir. Daha da önemlisi, sunuşu yazan kişinin Dr. Besim Ömer’in “*Yenidoğan çocukların, hele bizde yüzde seksan kadarı daha ilk yaşlarını bitirmeden telef olub gidiyorlar*” (s. 8) sözlerinden hiç etkilenmemiş görünmesidir !²⁹

Birinci Bölümde yer alan, “Paris’deki öğreniminin ardından yurda döndüğünde rütbesi generalliğe yükseltilen Besim Ömer... 1892’de saraydan gizlice bir doğum kliniği açmıştır” cümlesi çelişkilidir. Dr. Besim Ömer Bey, padişahın – bir biçimde – izin alarak ‘viladethane’sini açtığı tarihte henüz Binbaşısıdır. ³⁰ *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* kitabının diliçi çevirisinde yapılan yanlışlar ise, çevirinin hangi dile yapıldığını sorgulatacak düzeydedir. Birkaç örnek vermek gerekirse,

[s. i] Mütabbipler: mütetabbibler

s. ii [13/162] **Doktor Besim Ömer’in bazı asar-ı matbuası**

Emraz-ı Tüsa ‘i. Doğrusu: Emraz-ı Nisa‘

Kendini Bil – İzai ‘ ve İchizai ‘ Bedenden Bahisdir

Doğrusu: *Kendini Bil – Aza ve Echize-i Bedenden Bahisdir*

Dokuzda Banyo – Su ile Tedavi. Doğrusu: Denizde Banyo – Su ile Tedavi

Gebelik ve Bebelikte Tedabir. Doğrusu: Gebelik ve Gebelikde Tedabir

29 Mehmet Füzün, ‘Sunuş’, Doktor Besim Ömer Paşa, *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* (H. 1320/M. 1902-1903), yay.haz. Türkmen Törel (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi yay., 2014) içinde [s.v].

30 Doktor Besim Ömer, *Nevsal-i Afiyet* [I. c.], (İstanbul: Alem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekası, 1315/1899), 283 (Ebelerimiz): “Gerçi saye-i hazret-i Padişahide Mekteb-i Tibbiye-i Şahane civarında sekiz-dokuz yataklı bir mahal viladethane ittihaz olunmuş...”. Ayrıca bkz., Ayten Altıntaş ve Oğuz Ceylan, “Viladethane,” *Tıp Tarihi Araştırmaları* sayı 14 (2006): 329-339.

[1. Bölüm] **Başlamazdan evvel**

s. 1 [17/166] ... sebeb-i rahatı ve türküsüdür : sebeb-i rahat ve **terakkisidir**.

...büyük bir doğuşda az çok yaralanmış bir mecruha : büyük bir **döğüşde**...

s. 2 [18/167] zor ve ağır bakılı bir işdir : zor ve **ağırıklı** bir işdir.

s. 4 [19/168] lutf-ul ehlidir : **lutf-i ilahidir**.

gözleri o günde : gözleri **önünde**

katre-i geriyemizi : katre-i **giryemizi**

melek'ül-isyanesi : **melekü's-siyanesi**

s. 5 [20/169] beşik hazırdır : **beşik-i hazırdır**

hakim ebeler : **hekim ebeler**³¹

s. 7 [22/171] meşluk : **meşkuk**

melus : **mülevves**

zürriyet altının : zürriyet **aletinin**

s. 8 [23/172] hastalık tahammüllerine : hastalık **tohumlarına**

s. 9 [24/173] sütlü anların, dakikaların : sütlü **unların, dakiklerin**

o çocuklara yarelere : **açıkları yaralara**

s. 77 [62/226] Resimaltı

Çocuğun yürek evirmesinin dinlenmesi: Çocuğun yürek [v]**urmasının** dinlenmesi

[11. Bölüm] **Emzirme – Hem Meme Verme Hem de Emzirme**

s. 131 [146/294] sereçeli : **sıracalı**

s. 132 [147/295] sıyırıp : **singirmek** [sindirmek]

sütü **73 dereceye** kadar ısıtılmaya : sütü **37 dereceye** kadar ısıtıлмаға

s. 133 [148/296] (Resimaltı) hastalık tanımları : **hastalık tohumları**

s. 135 [150/298] misal bir fincan su konulur: **mesela bir fincan süte iki fincan su konulur**

31 Doğum uzmanı hekim, tabib-i müvellid, lavta.

s. 138 [153/301] “Lemyanid” denilen emzikler : [biberon] **Limande**

s. 139 [154/302] Karbonat du sud (fahmit süt) : **fahmiyet-i sud** (sodyum karbonat)

s. 140 [155/303] Havacem ma‘allim būdan icad itmiştir: **Hocam muallim Budin** icad etmiştir.³²

“Sütlük - galaktufur” : **Galaktofor** (Galactophore)

s. 141 [156/304] verem tanımı : **verem tohumu**

s. 142 [157/305] üç çarık saat: **çaryek** (çeyrek) saat

savurmasıyla: **sovumasile**

s. 143 [158/306] suksulat aleti : **Soxhlet aleti**

s. 144 [159/307] Suksulat, budan, jatil : [Franz Ritter von] **Soxhlet**, [Pierre] **Budin**, **Gentile**

Diliçi çeviri 11. Bölümde, s. 144 [159]:

“Kapak hizmetinde kullanılan lastiklerin biçimini adı yahûd alt yüzü memeli bir kars yahud maden suyu şişelerinin ağızlarına konulan kolay başlık gibidir” cümlesiyle sona ermektedir.

(Doğrusu: Kapak hizmetinde kullanılan lastiklerin **biçimi adi** yahud alt yüzü memeli bir **kurs**, yahud maden suyu şişelerinin ağızlarına konulan **kalay** başlık gibidir.)

Dr. Besim Ömer Akalın’ın *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* kitabının metni ise, 145. Sayfada: “Bu aletler yok ise adi pul şişelerle de sütü bu yolda kaynatmak mümkündür...” cümlesiyle (157. sayfaya kadar) devam etmektedir. Besim Ömer, sözlerini kendi deneyimini anlatarak tamamlar:

“Eksik doğan çocukların... emmeğe mecali yoksa, ağzına kaşık veyahud emzik ile süt akıtmağa lüzum varsa, midesine boru [gavaj] itdirmeğe çalışmalıdır. Bu yoldaki tedabir ile İstanbul’da gerek Viladethane’de gerek başka yerlerde, aile içlerinde beş-altı zayıf çocuğu kurtarmağa muvaffak olduk. Bugün onlar da herkes gibi, güzel güzel duruyorlar.”³³

32 Dr. Pierre Budin, 1896’da Besim Ömer’i İstanbul’da ziyaret etmiştir ‘Muallim-i şehir Budin’in... geçen sene memleketimize seyahatlerinde şifahen vuku bulan tavsiyesine binaen...’ Doktor [Pierre-Constant] Budin, *Serriyat-ı Viladiye Dersleri*, mütercimi Doktor Besim Ömer (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de Fenn-i Vilade ve Ebeler Muallimi Kaimmakam) (İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1313 [1897]), iii (İfade). Dr. Besim Ömer Bey, Budin’in kitabını Türkçeye çevirmiş olmasına karşın, “Doğum dersini Fransızca Auvard’ın klasik doğum kitabından güzel bir ifade ile anlatır[dı].” Tevfik Sağlam, *Nasıl Okudum*, 2. bs. yay.haz. Hüsvrev Hatemi ve Aykut Kazancıgil, (İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. yay., 1981), 77.

33 Besim Ömer (Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye azasından ve Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye’de Fenn-i Vilade

III. Üniversite Yayıncılığı içinde Yeni (Tıpkı-)Basımlar

Üniversite yayınları, üniversitelerde üst makamın seçim ve oluruyla yapılan, genellikle eğitsel yayın dizilerinden oluşmaktadır. Üniversite yayınevleri ise, adını taşıdıkları üniversiteye karşı akademik ve yükümlülükleri olan özerk kuruluşlardır. Yayınevlerinin editörlük yanında, nitelikli yayıncılığın gerektirdiği belirli uzmanlık kurulları olur: metin ve dil inceleme, yazım denetimi, teknik sekreterlik, istatistik sağlaması, vb. Eski Harfli Türkçe (EHT) tıbbi metinlerin diliçi çevirisini içeren yayınlar özelinde, yayını hazırlayanların, ister bir üniversite adına, ister bir üniversite yayınevi için olsun, çevirilen metnin konusunu, kavramlarını ve dönemin yerli ve yabancı literatürünü bilen, metin içinde geçen yabancı dillerdeki isim, terim, reçete ve formülleri çözümlerken, bunların değişik – çoğu zaman da yanlış – yazılışlarını fark edebilecek kadar deneyimli danışmanlardan yararlanması gerekir.

Ele aldığımız kitaplardan birincisinde: Dr. Besim Ömer'in elyazmasının yeni yayımında çevirmen ve editör olarak aynı ismin verildiğini görüyoruz. İkinci yayında ise, bir editör adı yoktur. Kitapların künyelerindeki bu açıklamalar, çeviriyazıların belirli bir denetimden geçmediğini göstermektedir. Yukarıda verilen örnekler bunu kanıtlamaktadır. Besim Ömer Bey, olağanüstü verimli, araştırmacı bir yazar, disiplinli bir klinisyen, yönetici ve örgütçü idi. Kitaplarının diline büyük özen gösterirken okur profilini de gözetirdi. Biyografilerinde fazla yer verilmeyen özel ve siyasal yaşamı onun karakter zenginliğinin ışıklı parçalarıdır. Darülfünun Emimi Muallim Doktor Besim Ömer Bey'in kitaplarının, üniversite yayınları arasında bu halleriyle yeniden yayımlanmasından mutluluk duyar mıydı? Kuşkuluyuz.

Muallim Muavini olub Paris'de ikmal-i ameliyat ile meşgul, Kolağası), *Zayıf ve Vakitsiz Doğan Çocuklara Edilecek Takayyüdat: Küvöz - Gavaj* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, H. 1306/1888) [Fransızca kapak: *Soins à Donner aux Enfants Nés Faibles et Avant Terme: La Couveuse et Gavage* par B. Omer, (Constantinople: Imp. Mahmoud Bey, 1888)] (12x18 cm., 107 s.). Besim Ömer, bu kitabında Paris'de 1888'de toplanan Tüberküloz Kongresine de katıldığını bildirmektedir (s. 81, dn): "Paris'de milel muhtelif etibbasından teşekkül idüb benim de acizane aza bulunduğum verem kongresinde (*Congrès de la tuberculose*)..."; *Congrès pour l'Étude de la Tuberculose chez l'Homme et chez les Animaux; Informations et Documents divers; 1. Session du 25 au 31 juillet 1888 à Paris: Informations et Documents divers* (Paris, G. Masson, 1888), 11 (Liste des membres du Congrès). <https://curiosity.lib.harvard.edu/contagion/catalog/36-990074555810203941> Dr. Besim Ömer Akalın'ın veremle ilgili çalışmaları için, bkz. Emine Ö. Evered ve Kyle T. Evered, "Dispensary, home, and 'a women's army': Framing tubercular geographies and gender in late Ottoman Turkey," *Journal of Historical Geography* 68 (April 2020): 33-43.